

UDK: 327.55(497.1)
Bibliid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 2, str. 125–146

Pregledni rad
Primljen 1. avgusta 2018.
Odobren 20. avgusta 2018.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1802125I>

O shvatanju nesvrstanosti u jugoslovenskoj teoretizaciji međunarodnih odnosa

Milan IGRUTINOVIĆ¹

Apstrakt: Rad je prilog istoriografiji domaće nauke o međunarodnim odnosima posmatrane kroz njenu obradu nesvrstanosti u periodu socijalističke Jugoslavije. Autor analizira relevantnu akademsku literaturu koja je obrađivala nesvrstanost kao pojam, pokret i preplet društvenih odnosa. U radu je u kratkim crtama prvo prikazan razvoj nauke o međunarodnim odnosima u sklopu društvenih nauka u Jugoslaviji, te potom razvoj onog dela te nauke koji je za predmet izučavanja imao nesvrstanost. Autor ukazuje na postojanje snažnih crta marksističkog pristupa međunarodnim odnosima u analizi pokreta nesvrstanosti i njegove geneze, ali i fleksibilnost i eklektizam u analizi različitih povezanih tema. Takođe je pokazan uticaj koji je široko fokusirana nauka ostvarila u odnosu na analizu uticaja unutrašnjih činilaca na definisanje spoljne politike, na analizu značaja datog istorijskom iskustvu i subjektivnosti u nastupu, što su odlike i savremenijih teorija poput konstruktivizma i liberalizma. Autor zaključuje da teorijska produkcija iz tog vremena treba da bude detaljnije vrednovana u svetlu aktuelnog stanja nauke o međunarodnim odnosima.

Ključne reči: nesvrstanost, Jugoslavija, međunarodni odnosi, spoljna politika, Novi međunarodni ekonomski poredak (NMEP), Hladni rat.

Završetak Drugog svetskog rata doneo je Jugoslaviji novi društveni poredak i nove međunarodne okolnosti. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), kao nedvosmisleno vodeća politička snaga pod rukovodstvom Josipa Broza Tita, brzo

¹ Autor je istraživač-saradnik Instituta za evropske studije, Beograd.

E-pošta: milan.igrutinovic@ies.rs

Rad predstavlja deo projekta „Srbija u procesima evropskih integracija: globalni kontekst, institucije i identitet” (br. 179014) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

je transformisala vlast i tokom 1945. i 1946. godine postavila temelje federalne republike na komunističkim principima unutrašnje organizacije, naučenim pre i tokom rata i uz ugledanje na sovjetski model, ali i na sopstveno iskustvo iz rata. Poredak snaga na evropskom kontinentu brzo je ukazao na postojanje dva još uvek neformalna bloka u međusobnom političkom suparništvu, gde se nova Jugoslavija našla zajedno sa Sovjetskim Savezom naspram zapadnih, kapitalističkih zemalja, ali sa jakom svešću o snazi sopstvene pobede u ratu i legitimitetu jačem od ostalih komunističkih partija suštinski zavisnih od Moskve. Sa Italijom, Sjedinjenim Američkim Državama i Velikom Britanijom je od maja 1945. godine bila u sukobu po pitanju statusa Trsta i zaleđa, otvarala je pitanja razgraničenja sa Austrijom, i nešto kasnije je pomagala grčke komuniste u njihovom ratnom sukobu sa vladom u Atini. No, ako se i činilo da je čvrsta veza među komunističkim zemljama a pod patronatom Sovjetskog Saveza važila i za Jugoslaviju, pukotine u odnosu Moskve i Beograda od kraja 1947. godine su počele da dobijaju na snazi, da bi rezultovale isključenjem KPJ iz tek formiranog Informacionog biroa komunističkih partija juna 1948. godine. To je otvorilo kako krizu spoljne politike zemlje, tako i pitanje bezbednosti vlasti, poretka i društva, te talas unutrašnje represije. Taj raskol je Jugoslaviju odveo ka aranžmanima vojne i ekonomske pomoći od SAD, pa i od Velike Britanije i Francuske, te je vladajućoj eliti postavio pitanje dugoročnog pozicioniranja zemlje.

Priroda vlasti KPJ nije dozvoljavala suštinsko priklanjanje zapadnom bloku, dok je strah od podređenosti i bezbednosne ugroženosti otklanjao mogućnost priklanjanja istočnom bloku. Složeno balansiranje Jugoslavije, podložno različitim elementima odnosa prema dva bloka – ideološkim, bezbednosnim, ekonomskim, bilateralnim i multilateralnim – samo po sebi predstavljalo je zatvorenu, defanzivnu strategiju. Titov put u Aziju 1954. godine praktično je otvorio horizont ostvarivanja kontakata i političkih veza sa nizom zemalja van evropskog kontinenta, a prvi politički rezultat međunarodnog ranga je postignut njegovim susretom sa egipatskim predsednikom Naserom (Gamāl 'Abd el-Nāšir) i indijskim premijerom Nehruom (Javāharlāl Nehrū) u leto 1956. godine na Brionima. Počevši od prvog samita nesvrstanih u Beogradu septembra 1961. godine, Jugoslavija je težila da pokret fiksira u širokom, globalnom prostoru borbe protiv kolonijalizma, imperijalizma, borbe za ekonomsku emancipaciju i borbe radničkih i seljačkih klasa, kao pokret koji je trebao da prevaziđe blokovsku podelu omogućavajući zainteresovanim zemljama da ostvare progresivne ideje.²

---

² Ranko Petković je govorio o „globalizmu jugoslovenske spoljne politike”: Ranko Petković, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet – spoljna politika Jugoslavije 1945–1985.*, Školska knjiga, Zagreb, 1985, str. 31.

Ovde se nećemo baviti pokretom nesvrstanih niti praksom jugoslovenskog učešća u njemu, još manje njenim ocenjivanjem ili kritičkom analizom. Moramo se zadovoljiti razumevanjem da je to učešće bilo jedno od temeljnih odlika jugoslovenske spoljne politike sve do njenog raspada, te da su i pokret i pozicija Jugoslavije spram njega bili predmet onovremenog domaćeg i inostranog naučnog interesovanja. Ovde ćemo pre svega pokušati da damo skicu kako je jugoslovenska društvena nauka teorijski tumačila pokret nesvrstanih i jugoslovensku ulogu u njemu.

Počeci razvoja nauke o međunarodnim odnosima u socijalističkoj Jugoslaviji

Jugoslovenske društvene nauke su do početka šezdesetih godina dvadesetog veka predstavljale preplet nasledjenih, predratnih znanja u meri u kojoj je ono preživelo rat (naučni kadar, bibliotečki fondovi), upliva marksizma i trenutnih državnih potreba. Međunarodni odnosi tumačeni su kroz prizmu odnosa među državama i kroz nauku o međunarodnom pravu.³ Jovan Đorđević je bio kritičan prema političkim naukama na Zapadu zbog prevelikog fokusa na empirijskim istraživanjima, bez celovitog pristupa, teorijske i kontekstualne analize, a razlog je uglavnom nalazio u nedostatku poznavanja istorijskog i dijalektičkog marksizma i njegove metodologije.⁴ I on i Radoslav Ratković su nauku o međunarodnim odnosima tada tumačili samo kao deo sistema političkih nauka, ne kao nauku *per se*. Već je Aleksandar Magarašević nju tumačio izdvojeno, kao opštu nauku koja je izučavala međunarodne odnose i međunarodnu zajednicu kao društvenu celovitost pojava i kretanja za razliku od posebnih disciplina međunarodnih odnosa koje su imale za predmet proučavanje pojedinih vidova međunarodnih odnosa.⁵

Početak šezdesetih godina možemo označiti kao period u kojem je naučno proučavanje međunarodnih odnosa u Jugoslaviji dobilo snažniji zamah i iskoračilo

³ Radomir Lukić, *Istorija političkih i pravnih teorija*, Naučna knjiga, Beograd, 1956; Radomir Lukić, *Teorija države i prava*, Naučna knjiga, Beograd, 1956; Jovan Đorđević, *O metodima izučavanja problema na sektoru političkih nauka*, Visoka škola političkih nauka, Beograd, 1961; Jovan Đorđević, *Osnovna pitanja političkih nauka*, Savez udruženja pravnik Jugoslavije, Beograd, 1961; Radoslav Ratković, *Ogledi o problemima savremenog društva*, Kultura, Beograd, 1961.

⁴ Božica Blagović, „Metodologija nauke o međunarodnim političkim odnosima u jugoslovenskoj teoriji“, *Politička misao*, br. 3, 1974, str. 45–48.

⁵ Aleksandar Magarašević, *Osnovi međunarodnog prava*, Zavod za naučnoistraživački rad Pravnog fakulteta, Novi Sad, 1965, str. 17.

iz rudimentarnih formi vezanih za istoriografiju, (međunarodno) pravo ili pojedine studije slučaja u slobodnoj formi vezane za aktuelna spoljnopolitička pitanja.⁶ Većina radova iz tog perioda je odražavala šire politikološke trendove vremena: sa jedne strane, teorijski uzori su traženi u zapadnoj nauci, a sa druge strane je činjen pokušaj njihovog prožimanja marksističkim uzusima imajući u vidu i jugoslovensko iskustvo.⁷

Radoslav Stojanović je, na primer, u kritici realističke teorije međunarodnih odnosa za metu uzeo Hansa Morgentaua (Hans Morgenthau) kao u tom trenutku možda i najpoznatijeg predstavnika škole.⁸ Za osnovni nedostatak Morgentauovog realizma on uzima njegovu redukciju političkih pojava na borbu za silu, njegovu objektivizaciju „gvođenih zakonitosti” koje su navodno važile u odnosima među državama, i gde je sve ostalo nebitno ili sekundarno – i ideologija, i oblik vladavine i društveni poredak. Nasuprot tome, Stojanović je tvrdio da interesi nisu mogli biti večne i nepromenljive vrednosti jer su stvarani prema potrebama jednog društva, a one su se mogle zadovoljavati na različite načine u zavisnosti od političke organizacije društva i od tehnološkog nivoa proizvodnje na kojem se društvo nalazilo. U smislu društvene funkcije teorije realizma, Stojanović je navodio njenu ideološku obojenost i doktrinarnu pristrasnost, jer je negirala mogućnosti subjektivnih činilaca koji pokušavaju da deluju, oslonjeni na materijalne uslove, penetracijom politike sile u međunarodnim odnosima. On je video marksističku nauku o međunarodnim odnosima kao onu koja je trebalo da dalje konceptualizuje aktivnost subjektivnih činilaca.

⁶ Neki od radova od temeljne važnosti su: Đura Ninčić, „Metodologija proučavanja međunarodnih odnosa”, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, br. 3–4, 1960; Božidar Janković, „Međunarodni odnosi u razvoju političke misli”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. X, 1962; Milan Šahović (ur.), *Međunarodni odnosi*, Visoka škola za političke odnose, Beograd, 1963; Aleksandar Magarašević, „Metodološka pitanja nauke i nastave međunarodnog javnog prava i međunarodnih odnosa”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 1, 1963; Leo Mates, „Neki problemi nauke o međunarodnim odnosima”, *Međunarodni problemi*, vol. XV, br. 1, 1965; Velibor Gavranov, „Neka opšta pitanja nauke o međunarodnim odnosima i stavovi jugoslovenske teorije”, *Međunarodni problemi*, vol. XVII, br. 1, 1965; *Pregled nauke o međunarodnim odnosima na Zapadu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1965. U ovom periodu, 1964. godine, SANU je u organizaciji svog Odeljenja društvenih nauka održala naučni skup „O odnosima između država u današnjim uslovima organizacije međunarodne zajednice”.

⁷ Radovan Vukadinović, „Osnovni okiri istraživanja vanjske politike”, *Politi ka misao*, vol. 1–2, 1980, str. 167–169.

⁸ Radoslav Stojanović, „'Realistička' teorija u nauci međunarodnih odnosa”, *Politi ka misao*, vol. 3, 1967, str. 458–482. Stojanović se posebno osvrtao na dve klasične Morgentauove studije, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* iz 1948. i *In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy* iz 1951. godine.

Velibor Gavranov je problem izgradnje nauke o međunarodnim odnosima u Jugoslaviji u tom periodu fiksirao kroz dve tačke: prva tačka je bio odnos sa drugim disciplinama, dakle pitanje emancipacije unutar društvenih nauka, a druga je bila revalorizacija rezultata nauke o međunarodnim odnosima na Zapadu, jer se oni nisu mogli bezrezervno prihvatiti. Prema njegovom mišljenju, nauka o međunarodnim odnosima se u Jugoslaviji počela razvijati u okviru širih pokušaja da se dublje i detaljnije tumače procesi društvenog razvoja koji su određivali najrazličitije oblike političko-pravne nadgradnje savremenog društva i međunarodne zajednice. Tako je određivanje pojma međunarodne zajednice brzo došlo u žižu istraživanja.⁹ U osnovnim crtama, Gavranov je ovaj pojam definisao u doslednom ključu istorijskog materijalizma, kao istorijski određeni oblik ispoljavanja odnosa među državno organizovanim ljudskim zajednicama, koji je u krajnjoj liniji uslovljen postignutim stepenom materijalnog i društvenog razvitka u nacionalnim okvirima i opštim tendencijama istorijskog kretanja.¹⁰ Leo Mates je shvatao međunarodnu zajednicu kao splet odnosa između država koji je poprimio određene društvene osobine na bazi unutrašnjih odnosa u samim državama i samih spoljnih odnosa. Takav splet se, složen, povezan i protivrečan, sve više stapao u tzv. svetsko društvo.¹¹ Slično je, nešto kasnije, teoretisala i Božica Blagović.¹² Za Vladimira Iblera, zajednica nije bila samo splet odnosa ili prosti skup činilaca, već je bila pre svega definisana bazičnim interesima činilaca u smislu poželjnosti njenog postojanja, kako bi oni sami obezbedili svoje postojanje u njenom okviru. Interesi sastavnih delova da ona postoji, da bude branjena i da traje, s promenljivom dinamikom i unutrašnjim odnosima, je bilo ono što ju je činilo zajednicom.¹³

Naučno tumačenje pokreta nesvrstanih

S obzirom na spoljnopolitičku poziciju Jugoslavije, domaći naučnici su od sredine šezdesetih godina minulog veka počeli više pažnje da posvećuju pokretu nesvrstanih, bilo da su tumačili njegovu praksu, bilo da su pokušavali da ga obuhvate teorijskim

---

⁹ Velibor Gavranov, „Neka opšta pitanja nauke o međunarodnim odnosima i stavovi jugoslovenske teorije”, *Meunarodni problemi*, vol. XVII, br. 1, 1965, str. 67, 75–76.

¹⁰ Ibid., str. 77.

¹¹ Leo Mates, *Meunarodna zajednica kao predmet izuavanja nauke o meunarodnim odnosima*, Visoka škola za političke odnose, Beograd, 1963, str. 5–6.

¹² Božica Blagović, „Meunarodna zajednica”, *Politi ka misao*, vol. 4, 1971, str. 501.

¹³ Ibler Vladimir, „Meunarodna zajednica”, *Politi ka misao*, vol. 4, 1967, str. 672–673.

promišljanjem. Mešoviti pogledi su dominirali u ranim radovima na tu temu, gde se obraćala pažnja na najskoriju istoriju pokreta i na ideološke aspekte, ali su se brzo iskristalisale neke karakteristične zajedničke crte u teorizaciji nesvrstanosti.

U udžbeniku *Me unarodni odnosi* koji je 1964. godine na beogradskoj Visokoj školi za političke odnose priredio Milan Šahović za kurs o međunarodnim političkim odnosima od kraja Drugog svetskog rata dat je, pored analize same spoljne politike, i pregled razvoja međunarodnih odnosa kao naučne discipline do tog trenutka u Jugoslaviji i trasa nekih teorijskih promišljanja nesvrstanosti.¹⁴ Udžbenik sadrži Šahovićev uvod i nekoliko tekstova – Matesove „Neki problemi nauke o međunarodnim odnosima” i „Blokovska politika u savremenom svetu”, „Međunarodni odnosi u razvoju političke misli” Branimira Jankovića i Šahovićev tekst „Međunarodni odnosi”. U tumačenju Hladnog rata, Šahović je u uvodu pošao od razumevanja da je on bio uži činilac od protivrečnosti u međunarodnoj podeli rada tj. sukobu kapitalizma i komunizma kao glavnoj dinamici međunarodne zajednice, da je bio samo momentalna konstelacija u međunarodnim odnosima. Ako je međunarodna podela rada bilo pitanje koje je duboko zadiralo u međunarodne odnose, Hladni rat je predstavljao stalnu eskalacionu pretnju, problem kojim se moralo upravljati na dnevnom nivou. Težište sukoba se, prema Šahovićevom mišljenju, prenosilo na široka područja novooslobođenih zemalja Azije i Afrike gde su „progresivno i socijalistički orijentirane nacionalno-oslobodilačke snage, pored savladavanja unutrašnjih teškoća, moraju da izdržavaju i jak pritisak kapitalističkog svijeta koji nastoji da spriječi progresivni društveni razvoj tih zemalja”.¹⁵ Povezujući tu borbu sa logikom Hladnog rata, Šahović je smatrao da se i u delu tog „neangažovanog” sveta vodila i bitka za širenje socijalizma.¹⁶ Kontekst te borbe je bilo stanje

(...) znatne ekonomske zaostalosti u poređenju sa zemljama Zapada ili u poređenju sa Sovjetskim Savezom. Borba za prevazilaženje te zaostalosti centralni je politički, a ne samo ekonomski problem u kom su angažovane društvene snage tih zemalja. [...] Borba za izravnavanje ekonomskog položaja, borba je za ravnopravnost i osiguranje nezavisnosti, a to znači i za stvaranje baze za samostalni unutrašnji društveni razvoj. Socijalističke zemlje mogu i moraju da pomažu ovaj razvoj, jer se time ogromni potencijali ostvareni pobjedom socijalizma stavljaju u službu njegovog daljeg razvoja.¹⁷

¹⁴ Milan Šahović (ur.), *Me unarodni odnosi*, Visoka škola za političke odnose, Beograd, 1963.

¹⁵ Ibid., str. 20.

¹⁶ Termin „neangažovane zemlje”, slično kao i termin „vanblokovske”, bio je čest u upotrebi u stručnoj i političkoj javnosti tokom šezdesetih godina, tj. termin „nesvrstani” se nije bio tako brzo etablirao.

¹⁷ Milan Šahović (ur.), *Me unarodni odnosi*, op. cit., str. 20–24.

U istom udžbeniku, Branimir Janković je u tekstu „Međunarodni odnosi u razvoju političke misli” nešto više pažnje posvetio „vanblokovskim” zemljama. Smatrao je da je njih karakterisalo upravo odsustvo akcionog programa spoljnih politika u kontekstu Hladnog rata, jer bi u suprotnom bile „nešto slično trećem bloku”. Smatrao ih je ujedinjenim u „saglasnosti na izvesnim fundamentalnim načelima međunarodnih odnosa, što treba razlikovati od praktične spoljnopolitičke linije”.¹⁸ Za „fundamentalne” probleme smatrao je pitanja dispariteta u razvoju, nezavisnosti i integriteta svih nacija i naroda i time pitanje oslobođenja tada još preostalih kolonija, te prevazilaženje Hladnog rata kroz miroljubivu međunarodnu kooperaciju. Povezanost zemalja ne nekim od tih „fundamentalnih” problema nije značila da one među sobom neće imati sporove i probleme, zategnutost pa i sukobe, uostalom Janković je taj aspekt smatrao dokazom da se i nije radilo o vanblokovskim zemljama kao bloku. Podsetimo se da je ovo bio period nakon prve konferencije nesvrstanih u Beogradu i da zaista nije još bilo institucionalizacije pokreta niti saradnje u širem smislu.

Dalje u udžbeniku, Šahović jedno poglavlje svog teksta „Međunarodni odnosi” posvećuje procesu dezintegracije kolonijalnog sistema posle Drugog svetskog rata. Gledajući međunarodna kretanja u tom periodu i uočavajući i političke i ekonomske elemente onoga što je smatrao emancipacijom naroda, Šahović je u istom rangu važnosti držao i odnose bivših kolonija sa bivšim metropolama i nove odnose između oslobođenih država. Oni su bili ne samo novi sektor spoljne politike nego i naučnog istraživanja. Budući da se radilo o „materiji koja je veoma aktivna u političkom smislu, teško je dati neke šire i dublje generalizacije. Teško je već sad govoriti o nekim posebnim zakonitostima i pravcima razvoja”.¹⁹ Ekonomski aspekti oslobađanja bivših kolonija su bili uveliko u fokusu budući da su bili bliski logici marksističkog tumačenja spoljne politike. Pored toga, već u ovom udžbeniku se može zapaziti povezivanje jugoslovenskog iskustva Drugog svetskog rata, u smislu izvedene revolucije, sa iskustvima antikolonijalne borbe bezbrojnih pokreta širom sveta. Tako Šahović kaže da je

(...) naša narodnooslobodilačka borba bila direktno vezana sa programom socijalističkog preobražaja. Isti cilj su imale snage koje su posle Drugog svetskog rata na drugi način preuzimale vlast u socijalističkim zemljama.²⁰

Na nivou savremenih teorija međunarodnih odnosa, ova tumačenja već imaju obrise ne samo marksizma već i konstruktivizma, u smislu da je značajan prostor

---

¹⁸ Ibid., str. 43–44.

¹⁹ Ibid., str. 49.

²⁰ Ibid., str. 50.

dobijalo tumačenje unutrašnjih preobražaja koji su radikalno menjali pozicije, definicije interesa i ispoljavanje spoljne politike niza novostvorenih država.

U tekstu koji je Šahović napisao tri godine nakon ovog udžbenika, izričito se fokusirao na međunarodne aspekte socijalističke revolucije u Jugoslaviji, produbljujući i proširujući stavove i istražujući u kojoj meri je to iskustvo bilo „prenosivo” na ostale, različite zemlje i društva.²¹ Vezu između unutrašnje i spoljne politike je ponovo istakao rečima da

(...) unutrašnji razvoj jugoslovenskog društva na principima socijalističke demokratije uslovljava i principe spoljne politike Jugoslavije, čija je međunarodna aktivnost orijentisana ka sprovođenju zadataka koji imaju bitan značaj za dalji progresivan razvoj u pravcu socijalizma.²²

Dalje, „politička i ekonomska saradnja Jugoslavije sa ostalim nesvrstanim zemljama je i izraz saznanja o identičnosti interesa socijalističkih i antikolonijalnih snaga u pogledu da se izmeni karakter postojećih međunarodnih odnosa”, tj. da se relaksira hladnoratovska blokovska podela i osigura miroljubiva aktivna koegzistencija.²³ Interesi Jugoslavije su, prema Šahoviću, bili primarno definisani socijalističkom revolucijom, više nego osvrtnjem na, recimo, neposredno okruženje, geografske odrednice (geopolitiku). On sam kasnije kaže da se jugoslovenska spoljna politika „mora posmatrati i kroz konstruktivne rezultate postignute u radu na konsolidaciji bilateralnih odnosa sa svim njenim susedima (osim Albanije)”, pokazujući sekundarnost važnosti susedstva u tom trenutku.²⁴ Takva međunarodna orijentacija

(...) odgovara prirodi socijalističkih odnosa koji je izgrađuju u Jugoslaviji. Otuda kao što u socijalističkoj demokratiji, zasnovanoj na principima samoupravljanja i jačanju uloge radnog čoveka, treba gledati bitan doprinos socijalističke revolucije jugoslovenskih naroda borbi za stvaranje socijalističkog društva u kome će biti ukinuta eksploatacija čoveka od čoveka, tako se i za spoljopolitičku delatnost socijalističke Jugoslavije može reći da je izraz težnje da se u najnovijim tendencijama razvoja međunarodnih odnosa u prelaznom periodu iz kapitalizma u socijalizam pronađu elementi koji će omogućiti da se približimo ideji o stvaranju slobodne zajednice svih naroda sveta.²⁵

²¹ Milan Šahović, „O međunarodnim aspektima socijalističke revolucije u Jugoslaviji”, *Meunarodni problemi*, vol. XVIII, br. 3, 1966, str. 9–16.

²² *Ibid.*, str. 11.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, str. 12–13.

²⁵ *Ibid.*, str. 15–16. Opaska o „stvaranju slobodne zajednice svih naroda sveta” je prepisana iz ustava SFRJ od 1963. godine, gde se u Odeljku VII Osnovnih načela govorilo da su „državni organi [...]

Leo Mates je u istom broju *Me unarodnih problema* razmatrao dubinske razloge za postojanje pokreta nesvrstanih.²⁶ Tekst je pisan nakon druge konferencije pokreta, održane u Kairu 1964. godine na kojoj su već dolazili do izražaja različiti pogledi u tako šarenolikom skupu zemalja. Uvažavajući razlike u definisanju interesa i vođenju spoljne politike, Mates je pokušao da nađe dublje razloge za postojanje i delovanje pokreta, budući da je, prema njegovom sudu, „nesvrstavanje bilo i ostaje nešto što ne zavisi od časovite situacije ili od sklonosti pojedinih političara ili državnika”.²⁷ Podloga na kojoj se zasnivala takva stabilnost, „pored svih kolebanja u koncepcijama, kao i znatnih promjena u samoj međunarodnoj situaciji” morala je imati „one stabilne slojeve u društvenoj strukturi koji se kriju ispod promjenljive površine i na kojima ta vidljiva površina počiva”.²⁸ Mates je položaj vanblokovskih zemalja tumačio u odnosu na Hladni rat. Zemlje Zapadne i Istočne Evrope, uz SAD, su bile „vlasnice” tog sukoba; za njega su bile zainteresovane, one su ga vodile, one su imale direktni interes za njegov ishod. Za veliki broj zemalja taj sukob je bio daleka, sporedna stvar, „drugost” koja je ipak zahtevala određenu politizaciju i pozicioniranje spram nje i od suštinski nezainteresovanih zemalja. Moramo da napomenemo da je nemoguće u tom ključu tumačiti poziciju Jugoslavije. Ona je bila dominantno određena logikom Hladnog rata u Evropi, i njeno „iskakanje” iz sovjetskog „naručja”, stabilizacija odnosa sa Zapadom te odabir nesvrstane politike kao glavne crte spoljne politike radi probijanja dvostruke izolacije su jasni pokazatelji u tom smislu. Matesova elaboracija različitosti vanblokovskih zemalja, odsustva identifikacije sa Hladnim ratom, kao nečim što je američka i evropska stvar, oslanjala se na tvrdnju da je identifikacija sa Hladnim ratom zahtevala sličnost u ustrojstvu društva. Takva sličnost, tvrdio je Mates, postojala je unutar grupacija koje su se suprotstavljale jedna drugoj – razvijeni kapitalizam naspram državnog socijalizma, a pritom je evropske zemlje međusobno vezivala i zajednička prošlost i nasleđe. Sa razvojem samoupravljanja u Jugoslaviji i ona se počela razlikovati od zemalja Zapadne i Istočne Evrope i stoga je i ona, različita u društvenom ustrojstvu, težila da praktikuje vanblokovsku politiku. Za Matesa je to bio posebni put koji je otvarao nove perspektive. Mates je uviđao da je odsustvo identifikacije sa Hladnim ratom, kao bitan element povezivanja vanblokovskih država, bilo pasivna determinanta. Tako je i politika nesvrstavanja

---

pozvani su da celokupnom svojom delatnošću [...] razvijaju svestranu saradnju i zbližavanje sa svim narodima, u skladu s progresivnim težnjama čovečanstva ka stvaranju slobodne zajednice svih naroda sveta”.

²⁶ Leo Mates, „Društvena uslovljenost politike nesvrstavanja”, *Me unarodni problemi*, vol. XVIII, br. 3, 1966, str. 17–35.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid., str. 19.

tumačena samo kao „izraz interesa koji su izrasli i razvijaju se na osnovu dubokih i često bolnih transformacija koje potresaju zemlje osnovne nosioce nesvrstavanja”.²⁹

Snažan uticaj unutrašnjeg razvoja vanblokovskih zemalja uočavao je i Vlado Benko, koji je glavni stimulus za opredeljivanje niza zemalja za politiku nesvrstavanja video u azijskom i afričkom nacionalizmu kao pokretačkoj snazi narodno-oslobodilačkih pokreta, faktoru političke mobilizacije i psihološkog ujedinjavanja.³⁰ Za razliku od evropskih nacionalizama, napominjao je Benko, azijski i afrički nacionalizmi nisu se razvili u ideologiju dominacije, ekskluzivnosti, rasne superiornosti i ekspanzionizma. Značajne razlike u njihovom internom osmišljavanju nisu se pokazale kao bitne prepreke za učešće u pokretu nesvrstanih zemalja. Ono što ih je povezivalo je bio njihov

(...) identični položaj u svetu opterećenom konfliktima između velikih sila i rascepljenom na područja razvijenosti i nerazvijenosti (...) Svojom grupnom identifikacijom – anti-kolonijalizmom, ekonomskom nerazvijenošću, privrženosti miru i mirnim promenama, težnjama da se sebi osigura položaj ravnopravnosti u međunarodnim odnosima i kada je po sredi saradnja na rešavanju bazičnih pitanja u svetu.³¹

Sistem ideja i principa kojim su se rukovodile nesvrstane zemlje je bio sintetičan, nekonzistentan i nekompletan. Ali, on je nužno bio takav, bio je okrenut odnosima u međunarodnoj zajednici Hladnog rata. Benko već govori o „eroziji ideologije nesvrstanošću”, u njenom uskom značenju, koja je koincidirala sa jačanjem unilateralnih koraka država članica pokreta, sa jačanjem politike detanta u Evropi između dveju supersila ali i sa razvojem zemalja članica.³² U procesu borbe za nacionalnu emancipaciju bilo je moguće oko tog cilja okupljati brojne i heterogene članove, pa i njegove unutrašnje društvene slojeve i klase. Kako je tokom šezdesetih i sedamdesetih godina progresivno postizana njihova nezavisnost, postavljalo se pitanje preciznijeg pozicioniranja, pitanje modela unutrašnjeg razvoja. Male i srednje države, a takve su u pokretu bile daleko najbrojnije, retko mogu sebi priuštiti dugoročne i nedvosmislene politike. Njihova ekonomska slabost i unutrašnja neizgrađenost činila ih je podložnim na različite vrste pritisaka, što je težilo da njihovu spoljnu politiku čini sračunatom na kratki rok, taktičkom a ne strateškom igrom.

Pozicioniranje unutrašnjih odnosa, pre svega ekonomskog razvoja, kao motora i spoljnopolitičkih odnosa i ključa za njihovo tumačenje, poznata je karakteristika

²⁹ Ibid., str. 35.

³⁰ Vlado Benko, „Ideologija i spoljna politika”, *Meunarodni problemi*, vol. XXIV, br. 2, 1972, str. 9–25.

³¹ Ibid., str. 22.

³² Ibid., str. 23–24.

marksističke teorije međunarodnih odnosa, ali ne i samo nje.³³ Jugoslovenska nauka o međunarodnim odnosima ostala je u domenu pitanja nesvrstanosti i tokom sedamdesetih godina minulog veka vezana za eksplikaciju uzroka njegove pojave. Svakako brojni i složeni, oni su, naravno, bili legitimna tema istraživanja. Ali, odsustvo političkog razvoja samog pokreta kao celine sledstveno je držalo polje istraživanja tako suženim. Detant u Evropi je pomerio oštricu sukoba supersila izvan tog kontinenta ka Africi i Aziji. Sovjetsko-kineski sukob, koji je tinjao od poznih pedesetih i tokom šezdesetih godine, prerastao je u otvorenu konfrontaciju uz oružane sukobe na granici, što su SAD počele da koriste od 1972. godine političkim manevrom relaksacije odnosa sa Kinom i početkom politike ekonomske saradnje. Do kraja te decenije i Kina je počela da se aktivnije angažuje van neposrednog susedstva kao sila u sporom nastajanju – u tom trenutku pre svega kao nosilac svoje verzije marksizma. Brz i temeljan poraz arapskih zemalja u Šestodnevnom ratu protiv Izraela (1967) gurnuo je Kairo ka vojnom osloncu na Sovjetski Savez uz razočaranje u koncept nesvrstanih kao adekvatnog i optimalnog okvira za razvoj u bezbednom okruženju. U suštini, pokret nije prerastao fazu konsultativnog foruma. Ako je i pružao izvesne pogodnosti za međunarodnu vidljivost, delić uticaja u definisanju deklaracija i stavova i za koordinisani rad u okviru institucija Ujedinjenih nacija, ipak su heterogenost interesa i lokalne specifičnosti postale prevelika prepreka za snažnije kolektivno delovanje, koje nije moglo da dovede do prevazilaženja hladnoratovske blokovske logike globalne politike.

Ono o čemu je nauka mogla da raspravlja su bile osnove i uzroci nastanka pokreta, u jednom širem, bogatijem zahvatu. Tako su „istorijski koreni nesvrstavanja” postali predmet obrade u više naučnih radova. Bojana Tadić ih je nalazila u složenoj reakciji na blokovsku poddelu ali ne i kao puku antitezu postojanju blokova.³⁴ Otpor prema primeni sile smatrala je jednim od temeljnih motiva nastanka pokreta i opredeljenja država za njega, te je ideja pokreta o prevazilaženju blokovske podele trebalo da dovede do više miroljubivog i više demokratskog sistema međunarodnih odnosa. Dinamika dekolonizacije je bila viđena kao drugi, i to dvojaki faktor razvoja pokreta. Prvo, on je bio deo kolapsa prethodnog, imperijalnog poretka, i drugo, preklapao se sa nastankom pokreta nesvrstanih i davao mu na snazi. Ovako postavljen, taj proces se čini kao šumpeterovska kreativna destrukcija koja je lomila staro, potrošeno i neupotrebljivo, i stvarala novo, životno, plodno. Treći faktor razvoja je bila ekonomska nerazvijenost. Ona sama, kao istorijska pojava, nije bila nova, ali je dolazila do izražaja od 19. veka kroz brzi industrijski razvoj malog broja evropskih

³³ Oliver Daddow, *International Relations Theory*, SAGE Publications, London, 2009, pp. 122–123.

³⁴ Bojana Tadić, „Društvene i međunarodne pretpostavke nastanka i razvoja nesvrstanosti”, *Međunarodni problemi*, vol. XXVII, br. 2, 1975, str. 9–17.

država i SAD, te je ekonomsko poređenje ukazivalo na dramatičan disbalans na globalnom nivou. Uz emancipaciju velikog broja društava nakon 1945. godine, težnja ka ubrzanju ekonomskog razvoja i ka uključenju u međunarodnu podelu rada dobijala je na značaju kao društvena tema. Četvrti faktor je bio klasni, socijalistički. Počevši od antiimperijalizma kao jedne od najdubljih odrednica socijalizma, pa do socijalizma kao modela društvenih odnosa, Tadić objašnjava da je „u svojoj suštini nesvrstanost po svojoj istorijskoj funkciji podudarna sa socijalizmom, koji, po definiciji, predstavlja negaciju kapitalizma u svetskim razmerama pa, samim tim, antipod je i imperijalizmu kao njegovom najvišem stadijumu”.³⁵ Međuzavisnost i uzajamnost su tako postavljene kao odnos nesvrstanosti i socijalizma. Peti faktor je bio onaj subjektivni, vidljiv u ulogama ličnosti, gotovo vezan za historicistički pogled na „velikog čoveka”, među kojima je Tadić istakla posebno Josipa Broza Tita. Uloga klasnog faktora je bila naročito značajna u polemici sa sovjetskim autorima, koji su težili da prikažu pokret nesvrstanih kao pokret bez posebne veze sa socijalizmom i klasnom borbom.³⁶

EksPLICITNIJU I SUŠTINSKI PANEGIRIČKU RAZRADU uloge Josipa Broza Tita kao „velikog čoveka” u kontekstu razvoja pokreta nesvrstanih nalazimo kod Lea Matesa i Ranka Petkovića.³⁷ Petković je poistovećivao Titov i jugoslovenski doprinos razvoju pokreta nesvrstanih, posmatrajući ga u tri ravni. Prva je bila ta što je Titovo učešće tumačeno kao krucijalno u razvoju nesvrstanosti kao političke doktrine pa čak i kao „sastavnog dela jugoslovenskog društvenog bića”. Ovo organsko shvatanje nadopunjeno je spoljnopoličkim aspektom u smislu Titovog angažmana prema pokretu, te značajem „Titovog revolucionarnog instinkta” kao druge i „državničke mudrosti” kao treće ravni za formulisanje nesvrstanosti kao univerzalne političke doktrine. Jedini *caveat* u ovakvim ocenama Petković je dao na kraju, kroz klasičnu historiografsku formu da „svo i suviše bliski svedoci zbivanja da bismo bili u stanju da uočimo i ocenimo sav istorijsko značaj doprinosa predsednika Tita jugoslovenskom opredeljenju za nesvrstanost i konstituisanju nesvrstanosti u univerzalnu političku doktrinu i širok međunarodni pokret”.³⁸

Mates je Titovu ulogu u spoljnoj politici počeo da prati od 1937. godine i rada u KPJ, a njegovu vanrednu važnost vezuje za Drugi svetski rat. Mates smatra da je Tito

³⁵ Ibid., str. 16.

³⁶ Momir Stojković, „Klasni karakter jugoslovenske politike nesvrstanosti”, *Me unarodni problemi*, vol. XXIX, br. 2, 1977, str. 25–39.

³⁷ Leo Mates, „Titove koncepcije međunarodnih odnosa”, *Me unarodni problemi*, vol. XXIX, br. 2, 1977, str. 9–24; Ranko Petković, „Uloga Tita i Jugoslavije u stvaranju doktrine i pokreta nesvrstanosti”, *Me unarodni problemi*, vol. XXIX, br. 1, 1977, str. 27–36.

³⁸ Ranko Petković, „Uloga Tita i Jugoslavije u stvaranju doktrine i pokreta nesvrstanosti”, op. cit., str. 36.

bio „prvi akter na svjetskoj sceni koji je shvatio da je nastupio period antikolonijalnih i narodnooslobodilačkih revolucija”, prvi koji je shvatio „da se nalazimo u periodu u kojem se kroz borbu za nacionalno oslobođenje realizuju i svi ostali društveni problemi jednoga naroda”.³⁹ Očigledan problem sa ovim tumačenjem bio je u zanemarivanju prethodnog stanja u Jugoslaviji, koje ni u socijalnom ni u etničkom/nacionalnom smislu nije bilo uporedivo sa stanjem u većini zemalja kolonizovane Azije i Afrike. Prostor za unutrašnju revoluciju je otvoren ratom i rasparčavanjem zemlje u okupaciji, s čim KPJ nije imala ništa; to su bile dinamičke promene koje su se mogle koristiti ali nisu bile promene koje je svojom aktivnošću kreirala KPJ. Mates je negirao da je 1948. bila godina značajne promene u Titovom pogledu na spoljnu politiku i pokušao je da u prethodnom periodu nađe citate koji su ukazivali da je Tito i pre toga razumevao autentičnost oslobodilačkih pokreta u svakoj zemlji, mogućnosti za sopstvenu revoluciju – po ugledu na Oktobarsku – kao osnovnu postavku stvari. Mates kaže da 1948. za Tita „nije bila zbivanje koje bi iziskivalo fundamentalno mijenjanje prilaza, nego samo dalje bogaćenje i proširivanje osnovnih koncepcija, razvijanje stava prema antikolonijalnim revolucijama”, jer su Titove političke koncepcije bile „već tridesetih potpuno sazrele i zato su se mogle kasnije razvijati do svjetskih razmera”.⁴⁰ Ovo nam se takođe čini pogrešnim. U najmanju ruku, politički razlaz za Sovjetskim Savezom nije bio politički izbor Josipa Broza, već iznuđen potez; povezivanje sa azijskim i afričkim zemljama sredinom bilo je proizvod složenog rada jugoslovenske diplomatije, i, opet, strateška iznuđenost s obzirom na poziciju zemlje u tom periodu, na percepciju podređenog položaja u Evropi i ekonomsku perspektivu sirovinske baze za razvijene zemlje Evrope.⁴¹ U svakom slučaju, pokušaji preciziranja Titove uloge su bili metodološki u skladu sa razrađenim poljem fokusa u analizi nesvrstanosti kroz analizu društvenih i subjektivnih faktora, ali sami za sebe nisu predstavljali poseban naučni iskorak.

Vratimo se temi istorijskih korena nesvrstavanja koju je, pored akademske zajednice u užem smislu, pred kraj života obrađivao i Edvard Kardelj kao nesumnjivo najznačajniji spoj političara i ideologa u socijalističkoj Jugoslaviji. Kardelj je sredinom sedamdesetih godina objavio malu studiju na tu temu, a ona je našla mesto i u njegovim sabranim delima, u tomu posvećenom međunarodnim odnosima.⁴² Kardelj je, slično ostalim jugoslovenskim autorima, niz antikolonijalnih buna i borbi

³⁹ Leo Mates, „Titove koncepcije međunarodnih odnosa”, op. cit., str. 11.

⁴⁰ Ibid., str. 24.

⁴¹ Dragan Bogetić, „Jugoslovensko bekstvo iz Evrope: novi ekonomski prioriteti nesvrstane Jugoslavije sredinom 50-ih godina”, *Istorija 20. veka*, br. 1, 2012, str. 163–178.

⁴² Edvard Kardelj, *Istorijski koreni nesvrstavanja*, Komunist, Beograd, 1975; Edvard Kardelj, *Meunarodni odnosi i nesvrstanost – izbor iz dela VI*, Komunist, Beograd, 1979.

za nacionalnu emancipaciju pred, tokom i posle Drugog svetskog rata tumačio kao suštinski globalan proces koji je menjao međunarodnu zajednicu koja je nastala na integraciji sveta u epohi agresivnog nacionalizma i imperijalizma, ali koja ni u tom trenutku (sredinom sedamdesetih godina) nije bila nepovratno izmenjena. Stvaranje nezavisnih država nije do kraja ukinulo tekovine kolonijalizma i prava jačega u međunarodnim odnosima, koji su metamorfirali u skladu sa dinamikom promena, tražeći nove mogućnosti monopolizacije ranije akumulirane moći. Kardelj je smatrao da je „svetska antiimperijalistička revolucija naroda” bila uvod u novu fazu borbe za ekonomsku emancipaciju nerazvijenog sveta, koja je takođe imala antiimperijalni karakter.⁴³ Nakon ovoga on je smeštao faktor blokovske podele i Hladnog rata kao uzročnika razvoja pokreta nesvrstanih. Hladnoratovska logika je stvarala pritisak da su se zemlje morale svrstavati iza vodećih protagonista blokova. Pored trke u naoružanju, ona je stvarala i trku za sticanje kontrole nad narodima što većeg dela sveta, mada u novim, postkolonijalnim oblicima. Kardelj je u tom ključu čitao razvoj aktivne miroljubive koegzistencije kao nekakav *modus vivendi* među različitim društvenim uređenjima i heterogenim interesima, ali samo među nominalno jednakima ne i između hegemonu i satelita, ili metropole i kolonija.⁴⁴ Horizontalna nivelacija država je bila preduslov postojanja koegzistencije. Tako je politička i ekonomska akcija nesvrstanih sužavala prostor za jačanje imperijalnih politika i ekonomske eksploatacije, i bila je vid društvenih, klasnih, ekonomskih, političkih i kulturnih prestrojavanja savremenog sveta. U drugačijem obliku i drugačijim okolnostima bila je to i na svom početku. Sam Kardelj posmatra nesvrstavanje kao dugoročan istorijski proces, ne kao polje praktične spoljne politike i kratkoročnog učitavanja i ostvarivanja interesa, već kao fluidan proces globalnog domašaja koji ima svoju logiku i svoju ulogu. Tako je posmatranje uzroka, istorijskih korena nesvrstanosti predstavljalo mešavinu politikoloških i istorijskih pogleda, u kojem je on postajao i *longue durée* proces. U slučaju Jugoslavije, tumačen je i kao deo kontinuiteta borbe jugoslovenskih naroda za ostvarivanje nacionalnih, klasnih i demokratskih interesa, njihove socijalističke revolucije i objektivnih potreba unutrašnjeg jedinstva jugoslovenskih naroda i narodnosti, stabilnosti socijalističkog samoupravnog razvoja, nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje.⁴⁵

Horizonti promišljanja o spoljnoj politici su bili postavljeni nedvosmisleno globalno, a u tom ključu su tumačeni i jugoslovenski interesi, dominantno definisani

⁴³ Edvard Kardelj, *Me unarodni odnosi i nesvrstanost*, op. cit., str. 134–138.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 140–141.

⁴⁵ Referat Momira Stojkovića u: *Društvene osnove jugoslovenske politike nesvrstanosti: tribina*, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu i Marksistički centar organizacije SK, Beograd, 1982, str. 26.

unutrašnjom ideologijom i iskustvom Drugog svetskog rata tumačenim kao autentična narodnooslobodilačka i socijalistička revolucija. Jugoslovenski autori su praktično bez izuzetka opisivali svet i međunarodnu zajednicu kao policentričnu sredinu čija je saradnja imperativno trebala počivati na bazi ravnopravnosti, nezavisnosti i nemešanja u unutrašnja pitanja, iz čega je sledilo zagovaranje miroljubive aktivne koegzistencije kao modela saradnje.⁴⁶ Hladnoratovski blokovi su tumačeni kao prolazne tekovine Hladnog rata, a pokret nesvrstanih kao snaga koja će razvijati međunarodnu zajednicu tako da dovede do prevazilaženja logike sukoba i blokova.

Moramo takođe uočiti da je postojao izvestan „istoriografski zaokret” tokom sedamdesetih godina prošlog veka koji je, sa pozicija mekšeg istorijskog materijalizma još uvek dajući prednost ekonomskim faktorima ali uočavajući i subjektivne faktore, pokušavao da uhvati „koren” nesvrstanosti, dajući time i jedan holistički pristup temi. Ranko Petković je govorio o „jugoslovenskom shvatanju nesvrstanosti” kao univerzalnoj političkoj doktrini i širokom međunarodnom pokretu koji je bio utemeljen (i) u analizama koje smo ovde izneli.⁴⁷

Promišljanje Novog međunarodnog ekonomskog poretka

U ovom delu rada proučićemo kako je tumačena pojava i uloga tzv. Novog međunarodnog ekonomskog projekta (NMEP) kao jednog od koloseka grananja koncepta nesvrstanosti. U pokretu nesvrstanih je građena idejna osnova NMEP-a tokom poznih šezdesetih godina, a neposredno je formulisana na konferenciji u Alžiru septembra 1973. godine. Politička deklaracija konferencije je postavila zahtev za ukidanjem svih oblika strane dominacije i eksploatacije, dok je ekonomska deklaracija tražila da međunarodna zajednica definiše novu politiku koja će težiti uspostavljanju novih međunarodnih ekonomskih odnosa. Generalna skupština UN prihvatila je maja 1974. godine Deklaraciju o uspostavljanju NMEP-a, a na konferenciji nesvrstanih u Kolombu 1976. godine dalje je reafirmisan poziv za njegovo uspostavljanje. Teorijske osnove NMEP-a su bile bazirane na tri činioca. Prvi je bio istorijski i ukazivao je na nasleđeno stanje globalne ekonomije u vidu

⁴⁶ Radovan Vukadinović, „Utjecaj unutrašnjih faktora na razvoj studija o međunarodnim odnosima u Jugoslaviji”, *Politi ka misao*, no. 2, 1989, str. 39; Đana Luša, „Razvoj discipline međunarodnih odnosa u časopisu Politička misao od 1964. do 1987.”, *Politi ka misao*, br. 1, 2014, str. 56–82.

⁴⁷ Ranko Petković, „Shvatanja nesvrstanosti u različitim političkim sredinama”, *Politi ka misao*, br. 4, 1976, str. 348–362.

nepravične raspodele ekonomske moći; drugi je bio subjektivan i govorio je o složenom sadejstvu niza političkih faktora koji su tvorili dnevnu politiku; i treći je bio kombinacija prva dva faktora vezana povratnom spregom. Ne zaboravimo da su rane sedamdesete godine donele prvi veliki naftni šok, kada je cena tog energenta značajno povećana i time poremetila uhodane tokove kako ekonomija na Zapadu, kao onih najrazvijenijih ali i najzavisnijih od uvoza nafte, tako i onih nerazvijenih usled dizanja ostalih vezanih troškova. Krizni momenat međunarodnih ekonomskih odnosa je odlučujuće delovao da nesvrstani istupe sa predlozima o NMEP i da ga narednih godina zainteresovane strane dalje definišu i daju mu smisao. Pored toga, Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju (1975) dalje je relaksirala odnose u Evropi i omogućavala da se pažnja pomera sa bezbednosnih na ekonomska pitanja. NMEP je bio pokušaj rekonceptualizacije međunarodnih ekonomskih odnosa i sa stanovišta nauke o međunarodnim odnosima on je obrađivan preskriptivno a ne deskriptivno, kako je delom bio slučaj sa pokretom i doktrinom nesvrstanosti, koja je to praktičnim postojanjem i omogućavala.⁴⁸

U pionirskom radu o NMEP-u, Marko Vrhunec je istakao četiri grupe principa koji su rukovodili promišljanje o NMEP-u i logiku njegovog zagovaranja.⁴⁹ Prvu grupu su činili principi miroljubive i aktivne koegzistencije kao osnove za zajedničkim rešavanjem akutnih ekonomskih problema od zajedničkog interesa. Drugu grupu su činili nacionalni principi u smislu slobode, samoopredeljenja, nezavisnosti, suverenosti, čija je afirmacija omogućavala dalju emancipaciju i slobodu biranja i stvaranja društvenog poretka po sopstvenim potrebama. Treću grupu su činili međunarodni principi – principi ravnopravnosti država, suverene jednakosti, pravednosti i nediskriminacije – kao polazna tačka ukidanja ekonomske eksploatacije u međunarodnim ekonomskim odnosima. Četvrtu grupu su činili principi kontinuiranog, brzog i stabilnog ekonomskog razvoja sa prioritetom datim zemljama u razvoju i trebalo je da posluže prevazilaženju jaza u razvijenosti, a podrazumevali su traženje preferencijalnog i nerecipročnog pristupa tržištima razvijenih zemalja.⁵⁰ Vrhunec je kao osnovne elemente koncepcije NMEP prvenstveno navodio globalnost, budući da je zahvat ideje o prestrojavanju međunarodnih ekonomskih odnosa bio zaista globalan, nacionalnost, koja je nakon

---

⁴⁸ Ljubiša Adamović (red.), *Ekonomski aspekti politike nesvrstanosti*, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1983.

⁴⁹ Marko Vrhunec, „Osnove i perspektive uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka (NMEP)”, *Me unarodni problemi*, 1978, vol. XXX, br. 1, str. 41–65. Vrhunec je početkom sedamdesetih godina bio spoljnopolitički savetnik u kabinetu Josipa Broza.

⁵⁰ Ibid., str. 50–51.

procesa dekolonizacije davala i prava i obaveze svakoj zemlji da raspolaže svojim resursima i razvija svoje proizvodne snage; sveobuhvatnost, jer je po prirodi stvari trebalo da obuhvati sva ekonomska područja. Navodio je još i prestrukturiranje svetske privrede kroz novu podelu rada u kojoj bi svaka zemlja dobila svoje mesto, preraspodelu novoostvarenog svetskog dohotka kao raskidanje prakse eksploatatorskog preliivanja viška vrednosti ka razvijenijim i jačim državama, izgradnju novog ekonomskog sistema kroz ravnopravnost učešća i donošenja odluka, institucionalizaciju međunarodne saradnje, uvođenje metoda dijaloga, pregovora i sporazumevana namesto konfrontacije, očuvanje tržišnih mehanizama uz regulisanje stihije i ograničavanje monopola, programiranje i afirmisanje optimalnih uslova za brz, skladan i stabilan ekonomski razvoj.⁵¹

Rad naučne zajednice na elaboraciji i kontekstualizaciji NMEP-a počeo je formalno 1978. godine. Kako je 1983. godine istakao tada bivši savezni sekretar inostranih poslova Miloš Minić,

(...) mi u Jugoslaviji smo [1978. – prim. aut.] došli do zaključka da je dalja uspešna borba za uspostavljanje Novog međunarodnog ekonomskog poretka nemoguća ako nije bazirana na sistematski organizovanom i koordinisanom naučnom istraživanju. Pre tri godine [1980. – prim. aut.] naša Vlada je odobrila istraživački projekat za naše naučnike i alocirala neophodna finansijska sredstva. Prva faza je završena u trogodišnjem periodu uz angažovanje oko 100 doktora nauka i 40 magistara iz 22 naučna instituta; druga faza projekta koji je već počeo treba da pruži odgovor na sledeće pitanje: kako Jugoslavija može da se integriše u međunarodnu podelu rada u procesu uspostavljanja Novog međunarodnog ekonomskog poretka?⁵²

Minić je takođe istakao da rad na projektu u tom trenutku

(...) još nije identifikovao kompleksne uzroke krize niti našao efektivne načine i sredstva za njeno prevazilaženje, to jest metode stimulacije novih dinamičnih ekonomskih aktivnosti i progressa. Najrecentnije naučno istraživanje sprovedeno u Jugoslaviji je potvrdilo da je Novi međunarodni ekonomski poredak taj put, izlaz, i da je za svrhu prevazilaženja tekuće svetske krize NMEP postao istorijski imperativ. Naši naučnici su ubeđeni da je jedva ostalo nešto vremena za prihvatanje te nužnosti i za pokretanje široke akcije za uspostavljanje Novog međunarodnog ekonomskog poretka. Vreme je postalo time dragocenije jer

⁵¹ Ibid., str. 51–53.

⁵² Luis Echeverria and Miloš Minić, *Non Alignment and the New International Economic Order*, Ekonomika, Beograd, 1983, p. 58.

se opasnost krize na svim poljima međunarodnog života nadvija nad međunarodnom zajednicom.⁵³

Krajnji rezultat ovog makroprojekta, koji je ostvarivao konzorcijum jugoslovenskih instituta (Institut ekonomskih nauka iz Beograda, Institut za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda, Institut za zemlje u razvoju iz Zagreba, itd.) jeste bila studija *Jugoslavija u svetskoj privredi na pragu XXI veka*.⁵⁴ Studija je bila prvi pokušaj u jugoslovenskoj nauci da se integralno obuhvate svi važniji aspekti strategije spoljnoekonomskih odnosa Jugoslavije, koja je zavisila od „integralne osposobljenosti društva da u njoj mobiliše sve vrste i nivoe aktera razvojnih procesa (...) i da posluži kao pouzdana analitička osnova nosiocima odluka u oblasti razvojne i spoljne politike Jugoslavije”.⁵⁵ Ona predstavlja kardinalno važan primer upošljavanja društvenih nauka – nauke o međunarodnim odnosima, ekonomije, pre svih – u razradi predviđanja budućih trendova i davanja političkih saveta. Bez namere da je minuciozno opisujemo, moramo napomenuti da je ona bila bazirana na percepciji kriznog perioda svetske ekonomije uz domaću ekonomsku krizu, na jačanju neokolonijalnih tendencija sa ekonomskim a ne vojnim licem, na shvatanju da su emancipatorski procesi usporavali, da je socijalizam dosezao do granica mogućnosti ekstenzivnih metoda privređivanja, te da su nove tehnologije postajale odlučujući činilac dezintegracija i reintegracija društava i celine međunarodnih odnosa.

Mi danas znamo da NMEP nije bio ostvaren, niti je zaista bio blizu ostvarivanja. Stoga, kako je NMEP bio važan Jugoslaviji i zašto je jugoslovenska naučna zajednica promišljala njegovo stvaranje? Prvo, odmicanje od neposrednih bezbednosnih aspekata međunarodne politike, koji su progresivno ostvarivani od završetka akutne faze sukoba sa SSSR-om 1955. godine, preko uspona prakse nesvrstavanja tokom šezdesetih godina kao jasne spoljnopolitičke orijentacije zemlje, pa preko detanta i Helsinkija 1975. godine menjao je jugoslovenske poglede na međunarodno okruženje i njenu spoljnopolitičku poziciju. Umesto bezbednosnih briga, u ukupnom razumevanju spoljne politike počele su da dominiraju ekonomske teme – razvoj, pristup novim tehnologijama, pitanje zaduživanja i monetarne politike. Gornja granica efektivnosti pokreta nesvrstanih dostignuta sedamdesetih godina i sporazumevanje sa Evropskom ekonomskom zajednicom, tokom koje je kulminiralo potpisivanjem trgovinskog sporazuma 1980. godine, suptilno je govorilo o

---

⁵³ Ibid., pp. 62–63.

⁵⁴ Tomislav Popović (red.), *Jugoslavija u svetskoj privredi na pragu XXI veka*, Informator, Zagreb, 1986. Naziv projekta je bio „Novi međunarodni ekonomski poredak – putevi, ostvarenja i perspektive”.

⁵⁵ Ibid., str. vii–x.

pomeranju fokusa. Već početkom osamdesetih godina Jugoslavija se našla u najozbiljnijoj ekonomskoj krizi od vremena razlaza sa Sovjetskim savezom, krizi čija je glavna odlika bila deficit platnog bilansa i nemogućnost redovne otplate suverenog duga. Politika oskudice je postala norma ekonomskog planiranja u prvih nekoliko godina decenije, uz pokušaje da se suzbije inflacija i uvoz sa Zapada. Na planu promišljanja dugoročnih opredeljenja spoljne politike ti problemi su našli izraz u prihvatanju NMEP-a ne samo kao poželjnog modela za Jugoslaviju, nego i kao teme koja je istovremeno bila vezana za iskustvo nesvrstavanja, imala globalni pogled na međunarodne ekonomske odnose, nudila mekano i eklektično primenjivanje marksizma u definisanju poželjnih ishoda. Kao makroprojekat zadat naučnoj zajednici od države, čini nam se da je elaboracija NMEP-a kroz analize ekonomskog stanja u zemlji i njenih spoljnih, političkih i ekonomskih odnosa bio možda najrazvijeniji i najsloženiji izraz sadejstva sa državom i upotrebe nauke o međunarodnim odnosima u periodu socijalističke Jugoslavije, koji se temeljio na već razvijenom iskustvu i metodologiji, izgrađenoj velikim delom kroz proučavanje nesvrstanosti.

Zaključak

Budući da je bila politički direktno involvirana u povezivanje zemalja Trećeg sveta, oslobodilačkih pokreta i zemalja sa sličnim pogledima i potrebama, i u formiranje pokreta nesvrstanih od sredine pedesetih godina prošlog veka, nije čudo što se u Jugoslaviji brzo razvio interes za politikološko definisanje uloge zemalja koje su ga činile, kao vanblokovske grupe. Od početka šezdesetih godina se pojavljuju prve studije koje možemo svrstati u proizvod nauke o međunarodnim odnosima. One su se, za početak, osvrnale na aktuelna politička zbivanja unutar pokreta ili važna za pokret, a kasnije su dobile i jasnu notu dubljeg promišljanja okolnosti i uzroka nastanka, trendova razvoja i ograničenja.

Fleksibilni marksistički pristup, sveden na dominaciju materijalističkog shvatanja međunarodnih procesa, vremenom je obogaćen sadržajima koji su isticali lokalne, subjektivne faktore, za šta je bio poticaj tumačenje sopstvenog, jugoslovenskog iskustva Drugog svetskog rata i vanblokovske pozicije, ali i spoljnopolitičkih potreba zemlje koje su naglašavale pravo na sopstvene determinante razvoja, naspram rigidnijeg, tradicionalnog marksizma. Taj pristup je definisao granice teorije. Ona je imala globalni aspekt budući da je počivala na čitanju ne samo širokih političkih procesa nego je polazila od globalne ekonomije, tj. međunarodne podele rada, kao krovnog prostora u kojem su se odigrali procesi nižeg ranga. Marksističke crte su bile posve jasne u definisanju odnosa prema procesu dekolonizacije, koji je

simbolički i iskustveno bio vezivan za sopstveno tumačenje iskustva Narodnooslobodilačke borbe, potom u definisanju ekonomskih odnosa između nerazvijenih i razvijenih zemalja, mogućnosti ekonomskog razvoja u uslovima strukturne nejednakosti. Potom su teme vodile ka proučavanju lokalnih, nacionalnih faktora koji su od početka ukalkulisani kao distinktni, relevantni i promjenljivi faktori. U slučaju Jugoslavije ti faktori su nađeni u ratu i sopstvenom društvenom razvoju ali možda dominantno u „faktoru Tito“, koji je uzdizan na pijedestal. Uprkos tome, ne čini se da je jugoslovenski pristup teoriji međunarodnih odnosa uopšte patio od parohijalizma; naprotiv, hijerarhijski je prvo postavljao i analizirao svetske procese da bi se potom spuštao na teme nižeg ranga.

Nemoguće je pobeći od utiska da se praktično do kraja postojanja države jugoslovenska nauka o međunarodnim odnosima držala posve afirmativnog tona u analizi jugoslovenske spoljne politike, zadovoljavajući se dubljim analizama širih tema – međunarodne zajednice, nesvrstanosti, međunarodne ekonomije – gde su bili vidljivi i kritički tonovi, ali opet usmereni ka funkcionalnoj svrsi u osmišljavanju jugoslovenske spoljne politike. Naš prvi impuls bi bio da to pripišemo društvenim okolnostima jednopartijskog sistema i odsustva političkog pluralizma, time i konkurentnih analiza spoljnopolitičke teorije i prakse. U tom smislu, nauka o međunarodnim odnosima u socijalističkoj Jugoslaviji, a kroz važan primer odnosa prema nesvrstavanju i njegovoj ulozi, imala je konzistentne globalne okvire posmatranja i donekle je patila od lokalnih ograničenja.

Bibliografija

- Adamović Ljubiša (red.), *Ekonomski aspekti politike nesvrstanosti*, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1983.
- Benko Vlado, „Ideologija i spoljna politika“, *Međunarodni problemi*, vol. XXIV, br. 2, 1972, str. 9–25.
- Blagović Božica, „Međunarodna zajednica“, *Politička misao*, vol. 4, 1971, str. 499–506.
- Blagović Božica, „Metodologija nauke o međunarodnim političkim odnosima u jugoslavenskoj teoriji“, *Politička misao*, br. 3, 1974, str. 44–51.
- Bogetić Dragan, „Jugoslovensko bekstvo iz Evrope: novi ekonomski prioriteti nesvrstane Jugoslavije sredinom 50-ih godina“, *Istorija 20. veka*, br. 1, 2012, str. 163–178.
- Daddow Oliver, *International Relations Theory*, SAGE Publications, London, 2009.
- Društvene osnove jugoslovenske politike nesvrstanosti: tribina*, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu i Marksistički centar organizacije SK, Beograd, 1982.

- Echeverria Luis and Minić Miloš, *Non Alignment and the New International Economic Order*, Ekonomika, Beograd, 1983.
- Gavranov Velibor, „Neka opšta pitanja nauke o međunarodnim odnosima i stavovi jugoslovenske teorije”, *Me unarodni problemi*, vol. XVII, br. 1, 1965, str. 65–81.
- Ibler Vladimir, „Međunarodna zajednica”, *Politi ka misao*, vol. 4, 1967, str. 671–677.
- Kardelj Edvard, *Istorijski koreni nesvrstavanja*, Komunist, Beograd, 1975.
- Kardelj Edvard, *Me unarodni odnosi i nesvrstanost – izbor iz dela VI*, Komunist, Beograd, 1979.
- Luša Đana, „Razvoj discipline međunarodnih odnosa u časopisu Politička misao od 1964. do 1987.”, *Politi ka misao*, br. 1, 2014, str. 56–82.
- Magarašević Aleksandar, *Osnovi me unarodnog prava*, Zavod za naučnoistraživački rad Pravnog fakulteta, Novi Sad, 1965.
- Mates Leo, „Vanblokovske zemlje u savremenim međunarodnim odnosima”, *Me unarodni problemi*, vol. XIV, br. 2–3, 1962, str. 7–24.
- Mates Leo, *Me unarodna zajednica kao predmet izu avanja nauke o me unarodnim odnosima*, Visoka škola za političke odnose, Beograd, 1963.
- Mates Leo, „Društvena uslovljenost politike nesvrstavanja”, *Me unarodni problemi*, vol. XVIII, br. 3, 1966, str. 17–35.
- Mates Leo, *Nonalignment Theory and Current Policy*, The Institute of International Politics and Economics and Oceana Publications, Belgrade and Dobbs Ferry, NY, 1972.
- Mates Leo, „Titove koncepcije međunarodnih odnosa”, *Me unarodni problemi*, vol. XXIX, br. 2, 1977, str. 9–24.
- Petković Ranko, „Shvatanja nesvrstanosti u različitim političkim sredinama”, *Politi ka misao*, br. 4, 1976, str. 348–362.
- Petković Ranko, „Uloga Tita i Jugoslavije u stvaranju doktrine i pokreta nesvrstanosti”, *Me unarodni problemi*, vol. XXIX, br. 1, 1977, br. 1, str. 27–36.
- Petković Ranko, „Izvorni principi nesvrstanosti”, *Me unarodni problemi*, vol. XXXIII, br. 3–4, 1981, str. 481–491.
- Petković Ranko, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet – spoljna politika Jugoslavije 1945–1985.*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
- Popović Tomislav (red.), *Jugoslavija u svetskoj privredi na pragu XXI veka*, Informator, Zagreb, 1986.
- Stojanović Radoslav, „'Realistička' teorija u nauci međunarodnih odnosa”, *Politi ka misao*, vol. 3, 1967, str. 458–482.

- Stojković Momir, „Klasni karakter jugoslovenske politike nesvrstanosti”, *Me unarodni problemi*, vol. XXIX, br. 2, 1977, str. 25–39.
- Šahović Milan (ur.), *Me unarodni odnosi*, Visoka škola za političke odnose, Beograd, 1963.
- Šahović Milan, „O međunarodnim aspektima socijalističke revolucije u Jugoslaviji”, *Me unarodni problemi*, vol. XVIII, br. 3, 1966, str. 9–16.
- Tadić Bojana, „Društvene i međunarodne pretpostavke nastanka i razvoja nesvrstanosti”, *Me unarodni problemi*, vol. XXVII, br. 2, 1975, str. 9–17.
- Vrhunec Marko, „Osnove i perspektive uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka (NMEP)”, *Me unarodni problemi*, vol. XXX, br. 1, 1978, str. 41–65.
- Vukadinović Radovan, „Osnovni okviri istraživanja vanjske politike”, *Politi ka misao*, vol. 1–2, 1980, str. 159–174.
- Vukadinović Radovan, „Utjecaj unutrašnjih faktora na razvoj studija o međunarodnim odnosima u Jugoslaviji”, *Politi ka misao*, no. 2, 1989, str. 20–40.

Milan Igrutinovi

ON UNDERSTANDING THE NON-ALIGNMENT IN YUGOSLAV THEORISATION OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract: The paper contributes to the historiography of the domestic science of International Relations, observed through its processing of the nonalignment in the socialist Yugoslavia period. The author has analysed the relevant academic literature that deals with the nonalignment as a concept, a movement and an interplay of social relations. Initially, the paper presents a short sketch of the development of the science of International Relation within Yugoslav social sciences, and then the development of the part of the IR science that had nonalignment as its object. The author has shown the strong threads of the Marxist approach to the International Relations in the analyses of the nonaligned movement and its genesis, but also flexibility and eclecticism in the analyses of various related topics. The author has also displayed a wide focus of such a science on the analysis of the role of internal factors in defining the foreign policy and of the importance given to the historical experience and subjectivity in action, which are characteristics of more contemporary theories like constructivism and liberalism. In that sense, the author concludes the theoretical production of that era should be evaluated in more detail, in light of the actual state of play in the science of International Relations.

Key words: non-alignment, Yugoslavia, International Relations, foreign policy, NIEO, Cold War.